

szellemi-erkölcsi alapjait. A kölcsönös méltányosságnak ezt az etikáját fejezi ki *Havasalföldön élek* című költeménye: „Ahol megértjük egymást, ott vagyunk / erősek, s csak a bizalom / indított el a közös úton, / csatagos úton, nem is olyan régen, egy hűvös hajnalon. / Én úgy akarok élni, hogy a kert / minden ága bőséges termést hozzon / mindenkinek, s hogy elmondhassam: / én mindenemet adtam, / s már senkinek sem adózom.”

A kölcsönös méltányosság elve őszinteséget követel, ennél fogva a konfliktusok nyílt fel-tárását kívánja: hiszen a másik félnek is fel kell ismernie annak káros következményeit, ha az együttműködés történelmi stratégiája valamiben törést szenved. A bukaresti magyar költő is a szókimondás mellett érvelt: „ami az éjszakánk megrontja, / az ember egyszer csak kimondja” — hangzik a *Ne neheztelj meg* című költemény zárósora. Más kérdés, hogy a nyílt eszmecsere-nek, a többség és a kisebbség őszinte és érdemi dialógusának jelenleg milyenek a lehetőségei. Majtényi Erik szókimondása is korlátok között érvényesülhetett csupán, s verseinek fájdalmas vagy éppen ironikus hangoltsága a nehezen viselt kényszerek lelki következményeit fejezte ki. *Egy vers egyedül* című (antológiába kívánczó) költeménye mindinkább növekvő költői magányával vetett számot, *Segítsetek!* című verse kendőzetlen fájdalommal tárta fel a szív szorongásait, *Kis riasztócsengőket szereltünk vagy Használati utasítás a szentjánoskenyérhez, a bakancshoz és a hintalóhoz* című költői groteszkjei pedig gunyoros iróniával (s nem kicsiny kétségbeeséssel) adtak számot az emberi kapcsolatok lazulásáról, a humánus értékek szomorú kallódásáról.

A kisebbségi sors azonban nemcsak súlyos történelmi próbákat jelent, fokozottabb morális készenlélet is: annak a „kisebbségi humánumnak” az etikáját, amelyet ugyancsak a két világháború közötti korszak nemzeti gondolkodása alapozott meg. Ez az etika helytállást és fegyelmet követel, a gondolkodásban és a magatartásban egyaránt. *Emberek, lakások lakói* című, 1969-ben keltezett versében a bukaresti magyar költő e kisebbségi morál személyes, egy-szersmind közösségi parancsát jelöli meg: „Bolond, aki olyat cipel, / amit a válla nem bír el, / ha egyszer le is teheti, / és gazember, ha leteszi.” Majtényi Erik sohasem vált meg súlyos kötelességeitől, egy emberközösség gondját hordozta haláláig, s noha válla időnként megroppant a terhek alatt, nem kényszerű ígának érezte a végzett munkát, hanem feladatnak, amelyre az emberi méltóság kötelezi. (*Magvető.*)

POMOGÁTS BÉLA

## Rába György: Babits Mihály költészete, 1903—1920

„Minden irodalomnak lelke a líra” — ezzel a kijelentéssel nemegyszer szembetalálkozhat, aki Babits kritikai prózáját olvassa. „Az irodalom bizonyos szempontból nézve végső gyökereiben líra mindig... Minden műfaj líra! A megkülönböztetés csak külső lehet” — értesülünk 1919-es előadásából. A költő a lírát és az esszét sorolta az európai költészet „thezauruszába”, tanúsítja ezt *Irodalomtörténetének* szakaszolása, de hozzá készített *Olvasókönyvének* elkészült része is.

Kézenfekvőnek mutatkozik tehát a visszakövetkeztetés: ha a tanulmányíró líracentrikus-sága költői gyakorlatának meghosszabbítása, Babits lírája is tüzetes elemzést igényel. Aki annyiszor beszélt lírikusokról s annyit tudott a líráról, annak költői szándékait is komoly fi-gyelemben kell részesítenünk.

Az elmúlt kétszáz évben — mióta módszeresen kialakított értelmezésméletekről beszél-

hetünk — az irodalom értelmezésének és értékelésének számos szempontja nyílt meg. A pozitívizmus eredményei a biográfiában és a szövegfilológiában csapódtak le, a szellemtörténet az élménytől a formáig vezető út lélektani-esztétikai minősítésében, az „új kritikáé” a megítélés objektívabb alapjainak követelésében. Ez utóbbi túlzó megnyilatkozásaitól eltekintve, senki nem vonhatta kétségbe, hogy az irodalomértés alapjának a szerző szándékainak vizsgálatát kell megtennünk, még akkor is, ha ez valóban csupán alap, s a leírást és értelmezést követő megítélés már nagyban függetlenül tőle.

A Babitsról szóló szakirodalom — általában véve — a legutóbbi időig méltatlannak bizonyult e föladataira. A szaktudománytól az iskoláig elterjedt vélekedés a formalizmus bélyegét sütötte a költőre, különösen első két kötetét gyanúsítva meg a szecsessziós életérzés játékos kifejezésével. Rába György Babits-kutatásai több évtizede ellentmondanak már e hiedelemnek, s örvendetes, hogy a szerző az *ars poetica teljes* rekonstruálásáig is eljuthatott előttünk fekvő kötetében.

Lehetetlen, hogy ne formai szempontból közelítsünk monográfiájához. Egyrészt azért, mert e könyv ritka példája hazai irodalomtörténetírásunknak, s így más égtájon talán természetes fogadtatása itt különféle akadályokba ütközik, másrészt meg azért, mert formája bizonyos értelemben már tartalmát előlegezi.

Legelső benyomásunk azt sugallja, hogy e könyv olyan alapos filológia jegyében készült, melyre a századforduló egyik legjelentősebb magyar irodalmi gondolkodójának, Katona Lajosnak szava illenek: ez a mű az „egyetemes filológia” követelményeit tartotta szem előtt. Biztosan, de sohasem fitogtatva áll együtt benne biográfia és szövegfilológia, lélektan és esztétika, művészetfilozófia és poétika, s a leírás mellé erőteljesen társul az értelmezés és értékelés szempontja is. A leírás persze már maga is jelentéses, s ha valaki sokallná azt Rába György könyvében, Goethe bölcsessége jusson eszébe: „Das Faktische ist schon Theorie”. Az értelmezésről és az értékelésről pedig bizvást elmondhatjuk, hogy Rába Györgyöt nem elfogultság, hanem a méltányosság vágya vezeti, melynek kiindulópontja a megvalósulásnak a költői szándékkal való szembesítése.

Már indításában magasra teszi a mércét a monográfia. Néhány szóba összegyűjteni Babits korai költészetének fogadtatástörténetét, majd a második fejezet áttekintésében részletezni a „filozófus-költő előhangjait”: s ez csupán a könyv három gondolati tömbje közül a legelsőnek is első, kisebbik fele! Nehéz próba az „egyszerű olvasó”-nak, de a Babits-filológiában járatlan irodalomértőnek is. Mégsem lehet szavunk ellene, mert rögtön érzékeljük, a szerző célja az volt, hogy egy gondolkodásforma menetébe vezesse be az olvasót, ennek lényege viszont a nyílt lapokkal játszás: úgy veti föl a kérdéseket, hogy eldöntésükhöz az olvasó legalább annyi eséllyel rendelkezze, mint az elemző. Az érvek és ellenérvek felsorakoztatásával Rába György jelentős művészeknek kijáró szellemi légkört teremt meg, s azt juttatja eszünkbe, hogy az ilyen — „nehézne” látszó — könyvek gyarapodásának mértékében talán sokkal könnyebb lenne szembenéznünk a művészetrel (és a tartalmas művészetértelmezésekkel), mint jelenlegi helyzetünkben.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a problémák pontról pontra haladó birtokbavételében a szerzőnek sikerül egy alaposan hitelét vesztett tudománynak, az irodalomtörténetírásnak a becsületét visszaszerezni. Aki e monográfia alapján kezd elmélkedni az irodalomtörténetírásról, legalább annak tisztes szándékairól rögtön meggyőződhetik. Lámpással keresni minden valóságos értéket, de restnek lenni gyorsfontatú babérok osztogatásában: megszívlelendő föladat a közölvásónak s a recenzenseknek egyaránt. És sem az egyik elhanyagolásában, sem a másik kényszerű szolgálatában nem keresni célt: akkor sem, ha parancsolólag, de akkor sem, ha hallgatólagosan diktálnák is az irodalomtörténet véleményalkotására számító érdekek.

A monográfia három nagyobb rész számtalan alfejezetére oszlik.

Az első nagy rész (*A költői megismerés kísérlete*) a már említett bevezető fejtegetések nyomán „az induló Babits költészetének irodalomtörténeti helyét” próbálja kijelölni. A *Levelek Iris koszorújából* előzményeinek és teljes anyagának elemzésével Rába György olyan költő

nyomába szegődik, aki „az emberek alkotta törvényeknél magasabbra vágyott”. Érthető, hogy a monográfiának csaknem felerészét ennek az indulásnak a rajza tölti meg, hiszen minden kísérletező és később jelentőssé érett művész a kifejezés tág területének birtokbavételével indul, kivált akkor, ha mennél tökéletesebb önkifejezésre tör. Jellegetesnek vehetjük e tekintetben költőnk egész pályájára nézve *Irodalomtörténetének* Aranyt tárgyaló fejezetbeli szavait: „Igazában mind magunkról beszélünk, vagy mind a külvilágról; mert énünket csak az teszi, amit a külvilágból magunkéva tenni bírunk, s külvilágunkat, amit énünk meglát.”

Költői mikrokozmoszának megteremtése — ahogy Rába György nevezi és szinte minden területét bejárja — kiváltképpen sürgető föladat volt számára, aki erről az időszakról — 1923-ból visszatekintve — mint „hitében megtört lelké”-ről beszélt. A régi helyett új világot kívánt alkotni, s a pszichológiára vetette annak fundamentumát, hogy aztán a világháború és a forradalmak hatására gyorsan búcsút is mondjon a pozitívizmusból ráhárított tantételek elképzeléseinek. Pályáján azonban ezután is töretlen maradt — ahogy ő maga nevezte — „a csupasz igazságok s a formálni való szépségek keresése”. A megismerés és a kísérletezés állandó jelenlétét nagyvonalúan úgy fogalmazta egy másik megnyilatkozásában, hogy „A formai tökéletességet azelőtt sem gondoltam egyetlen s végcélnak, s ma sem tartom nélkülözhető törekvésnek (*Pásztorút*, 1930. 20. sz. 454.).

Nyilvánvaló azonban, hogy egy versszöveg sokkal jelentéstelítettebb, mint bármilyen más költői megnyilatkozás. A melodikának, paralelizmusoknak, rímeknek, alliterációknak stb. éppolyan szerepük van benne, mint a kijelentések logikai tartalmának. Számos rejtett eleme van a versben a jelentésfokozásnak, s az elemző föladata abban áll, hogy ezeket napvilágra hozza. Rába György elsősorban poétikai elemzést végez — minden más kifejtés ennek irányában hat, s csupán a megkívánt mérték szerint van jelen —, s ezt a versről versre haladó poétikai elemzést még formailag is lehetetlen volna méltóképpen részleteznünk. Talán megvilágítja a nehézséget, ha a monográfiának ezúttal második (*Líraibb ihletek*) és harmadik részére (*A kóruslélek költészete*) egyetlen szempontból pillantást vetünk.

A második fő rész a kezdti ars poetica kinyílását és metamorfózisát tárgyalja. A „lírai megújulással” kísérletezve itt éri első válságkorszaka a költőt, s ezt a harmadik rész mint a válság elhatalmasodását szemlélteti.

„A kóruslélek költészete”: igen találó metafora. De a metafora itt nem a gondolkodás fogalmi jellegét van hivatva helyettesíteni, nem a végiggondolás egyik hiányzó láncszemének pótlása. A *Nyugat* második és harmadik nemzedékében gyakran lehetünk tanúi ilyesfajta eljárásoknak, melyek amennyire megvilágosítást ígérnek előbb, annyira kihunynak a későbbiekben. Metaforákat nemcsak elbír, igényel is az irodalmi elemzés, de csak bizonyos alkalmakkor és kellő mértékben. Nem alapja az ennek, hanem koronája. Több lesz akkor a metafora, ha előfordulását korlátozzuk, s mindig kisebbedni fog, ha túlságos terhelést rakunk rá.

Mivel Rába György a fogalmi tisztázás nehéz és fáradságos útján vezet elöire gondolkodásmenetét, s ezt az utat a poétika, az esztétika, a művészetfilozófia számtalan leágazásával terheli meg: ha érdemben kívánnánk szólni róla, pontról pontra kellene követnünk és kommentálnunk. Úgy véljük, monográfiájának igazi jelentősége nem az ilyenféle verbalizmusokban nyilvánul majd meg, hanem abban, mennyire válik alapkönyvvé a további Babits-kutatásoknak. Beszélni róla úgy lehetne igazán, ha *belőle* kiindulva e költészet egyre több kérdését vezetnénk tovább. Mostani megállapításnak azonban legyen anyyi is elég, hogy talajt teremtvén a Babits-filológiának, Rába György könyve elindíthatja az ilyen végiggondolások egészséges kifejlődését. (*Szépirodalmi.*)

REISINGER JÁNOS